

УДК
Б 832

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

БОРОВСЬКА ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

УДК 796: 001. 4

**СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА
ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИХ ТЕРМІНІВ В
УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ**

24.00.02 – Фізична культура,
фізичне виховання різних груп населення

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з фізичного виховання і спорту

ЛЬВІВ – 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському державному інституті фізичної культури Державного комітету України з питань фізичної культури і спорту.

Науковий керівник: доктор філологічних наук,
професор, академік АН ВШУ
ДЕНИСЕНКО Софія Никифорівна,
Львівський державний інститут фізичної культури,
професор кафедри іноземних мов.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
Шиян Богдан Михайлович,
Тернопільський державний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри теоретичних основ
і методики фізичного виховання;

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник, доцент,
Якимович Богдан Зіновійович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, директор наукової бібліотеки.

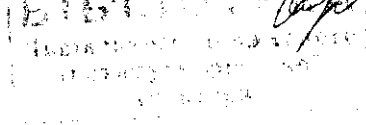
Провідна установа: Харківська державна академія фізичної культури,
кафедра теорії та методики фізичного виховання,
Державний комітет України з питань фізичної
культури і спорту, м. Харків.

Захист відбудеться **5 грудня 2003 року об 11 годині 30 хвилин** під час засідання спеціалізованої вченої ради К 35.829.01 Львівського державного інституту фізичної культури за адресою: м. Львів, вул. Т. Костюшка, 11.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівського державного інституту фізичної культури, 79000, м. Львів, вул. Т. Костюшка, 11.

Автореферат розіслано 4 листопада 2003 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.М. Вацеба

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Відновлення Української держави, трактоване як одна з найбільших геополітичних подій XX століття, активізувало розвиток національної економіки, науки, освіти, культури, в т.ч. фізичної культури.

Фізичне виховання і спорт, подібно до інших сфер людської діяльності, тісно пов'язані з системою відповідних професійних понять та термінів. Незважаючи на майже десятилітній період дії Закону України „Про розвиток і застосування мов в Україні” (1995) та окремі положення Закону України „Про фізичну культуру і спорт” (1993), Цільової комплексної програми “Фізичне виховання здоров'я нації” (1998), в галузі фізичної культури та спорту залишається чимало невирішених проблем функціонування української мови загалом та використання спеціалізованої термінологічної системи (Головата Л.М., 1996; Кочур А.Г., 1998; Рожковський Ц.Я., 1998; Шиян Б.М., 2001; Якимович Б.З., 1998 та ін.).

Галузь фізичної культури та спорту є відкритою системою, яка швидко розвивається, збагачується новими поняттями, адаптуючи при цьому значну кількість іншомовних слів. Такі слова асимілюються українською мовою, особливо в засобах масової інформації та у молодіжному середовищі. В останні роки спостерігається поява чималої кількості нових видів рухової активності, які стають чимраз популярнішими серед українського загалу: фітнес, шейпінг, армрестлінг, бодібілдинг, шорт-трек, боулінг тощо. На думку мовознавців та фахівців фізичної культури (Кияк Т.Р.; Симоненко Л.О.; Панько Т.І.; Перхач В.С.; Сергієнко Л.П.; Осінчук В.Г.; Попеску І.К.; Зубалій М.Д., Сіркізюк В.В. та ін.) велика кількість таких запозичень порушує норми української мови. Її милозвучність та понятійний апарат галузевої науки.

Необхідність дослідження термінологічної лексики фізичної культури та спорту зумовлена недостатнім її вивченням на науковому рівні. Тільки окремі аспекти української спортивної термінології вивчали М.М. Папочко, 1978 (лексико-семасіологічні аспекти розвитку спортивної термінології), А.Г. Кочур, 1998 - 2001 (організаційно-методичні аспекти розвитку сучасної спортивної термінології), І.Т. Янків, 2000 (історико-методологічні засади розвитку української спортивної термінології); О.М. Вацеба, М.С. Герцик, 2003 (специфіку формування української галузевої термінології); Л.М. Барліна, Л.М. Назаренко, 1999 -2002 (специфіка творення та нормування спортивних термінів).

Отже, актуальність теми зумовлена розвитком системи фізичного виховання і спорту та її термінології, відсутністю спеціальних групових досліджень національних та інтернаціональних компонентів в українській галузевій термінології, їх ролі у формуванні та функціонуванні нових термінологічних одиниць.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проводилося відповідно до теми 3.1.2 "Спортивне термінознавство: проблеми української та чужоземних мов" Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури та спорту на 2001 – 2005 рр. Державного комітету молодіжної політики, спорту та туризму України за номером державної реєстрації 0102U002642.

Роль автора полягала у визначенні співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту, зборі та обробці фактичного матеріалу, укладенні „Короткого тлумачного словника термінів галузі фізичної культури та спорту”.

Об'єкт дослідження - українська термінологія галузі фізичної культури та спорту.

Предмет дослідження - національний та інтернаціональний аспекти в українській термінології галузі фізичної культури та спорту.

Мета дослідження – визначити співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту й окреслити перспективні шляхи її розвитку.

Досягнення мети передбачало розв'язати такі **завдання**:

- проаналізувати сучасні проблеми розвитку української термінології галузі фізичної культури та спорту;
- виявити основні шляхи поповнення спортивної термінології;
- визначити співвідношення національних та інтернаціональних термінів у галузі фізичної культури та спорту;
- окреслити основні тенденції подальшого розвитку сучасного українського спортивного термінознавства.

Мета та завдання визначили **методи дослідження**, які застосовувалися в роботі. Оскільки дослідження проводилося на стику двох напрямків сучасної науки (теорії та методики фізичного виховання і лінгвістики), використано системний підхід і загальнонаукові та лінгвістичні методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, порівняльно-історичний метод, описовий метод, зіставний метод, системний аналіз.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів:

- визначено співвідношення національних та інтернаціональних термінів у галузі фізичної культури та спорту;
- вперше встановлено основні екстра- та інтралінгвістичні чинники впливу на терміносистему галузі фізичної культури та спорту;
- досліджено автентичні та інтернаціональні шляхи творення українських спортивних термінів;

(12.64) 1264

- проаналізовано сучасні аспекти формування та розвитку української термінології галузі фізичної культури та спорту;
- окреслено тенденції та перспективи подальшого розвитку термінологічної системи галузі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні співвідношення національних та інтернаціональних термінів у сучасній термінологічній системі галузі фізичної культури та спорту.

На основі зібраного фактичного матеріалу автор уклав “Короткий зручний словник термінів галузі фізичної культури та спорту” (Львів, 2003).

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес з дисциплін “Ділова українська мова” та “Українська мова” для студентів Львівського державного інституту фізичної культури, Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка, Івано-Франківського коледжу фізичного виховання, Львівського вищого училища фізичної культури та в процесі підготовки викладачів фізичного виховання вищих навчальних закладів західного регіону України, про що свідчать відповідні акти.

Основні положення дисертаційного дослідження можуть бути використані під час викладання навчальних дисциплін “Вступ до спеціальностей галузі”, “Теорія і методика фізичного виховання”, “Ділова українська мова”, у розробці спецкурсів та спецсеминарів для студентів вищих навчальних закладів фізкультурного профілю, а також для проведення курсів підвищення кваліфікації працівників фізичного виховання та спорту.

Фактичний матеріал може бути застосований у навчальній лексикографії; для подальшої систематизації та стандартизації української спортивної термінології.

Особистий внесок здобувача полягає у самостійному зборі фактичного матеріалу, пошукові та обробці літературних даних, виконанні математичної обробки одержаних результатів.

У роботі, виконаній у співавторстві, автору належить збір, обробка та аналіз літературних даних.

Апробація результатів дисертації здійснювалася через висвітлення на міжнародних наукових, науково-практичних та науково-методичних конференціях: “Молода спортивна наука України” (Львів, 2001-2003); “Проблеми української термінології” (Львів, 2002), “Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві” (Луцьк, 2002), “Современные проблемы лексикографии” (Білорусь, Гродно, 2002) “Методологічні проблеми сучасного перекладу” (Гурзуф, 2003), “Фізична культура, спорт і здоров’я” (Харків, 2003), а також на засіданнях професорсько-викладацького складу кафедр іноземних мов та

українознавства, наукового гуртка аспірантів Львівського державного інституту фізичної культури.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображені в „Короткому глумачному словнику термінів галузі фізичної культури та спорту”, 10 статтях, 9 з яких одноосібні, 5 праць надруковані у наукових фахових виданнях ВАК України.

Обсяг і структура роботи. Вирішення поставлених завдань зумовило композиційну структуру дисертації. Дисертаційна робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, висновків, переліку використаних джерел та 6 додатків. Текст дисертації викладено на 235 друкованих сторінках і включає 6 таблиць 7 рисунків. Перелік джерел налічує 248 найменувань, серед яких 29 праць іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, актуальність проблеми, зв'язок роботи з науковими планами роботи у сфері фізичної культури та спорту; визначено об'єкт, предмет, мету та основні завдання дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення роботи.

У першому розділі **“Українська термінологія галузі фізичної культури та спорту як наукова проблема”** описано розвиток української національної термінології з кінця XIX століття до сьогодення. Основна увага зосереджена на аналізі літературних джерел з теми дослідження. Зроблено короткий огляд наукових робіт з проблеми формування та стандартизації української термінології галузі фізичної культури та спорту.

Проблема визначення понять “термін” та “термінологія” є невирішеною в сучасних наукових дослідженнях. Термін, як і всі інші мовні універсали, важко піддається дефініціюванню. Через складність та дискусійність такого завдання існує чимало найрізноманітніших спроб визначення понять “термін” і “термінологія”.

Проаналізувавши сучасні підходи до вирішення проблеми дефініціювання понять “термін” і “термінологія” в науковій літературі (Княк Т.Р., Панько Т.Л., Полюга Л.М., Іваницький Р.В., Симошенко Л.О.), ми спробували дати визначення понять спортивний термін та спортивна термінологія. На нашу думку, спортивний термін це слово або словосполучення, застосовані для точної назви понять (предметів, явищ, вправ, рухів) в галузі фізичної культури та спорту, які характеризуються єдністю цілісної номінації, а спортивна термінологія це сукупність слів й стійких словосполучень, відповідних з поняттями (предметами, явищами, діями) в галузі фізичної культури та спорту.

У другому розділі **“Організація та методи дослідження”** описано методи, використані для розв'язання поставлених завдань дисертаційної роботи, а саме: системний підхід, аналіз науково-методичної літератури, порівняльно-історичний метод, описовий метод, зставний метод, системний аналіз.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на системному підході до вивчення джерельної бази: словників, періодичних видань, методичних посібників з фізичної культури та спорту.

Фактичний матеріал для дослідження вибрано з тлумачних, перекладних, енциклопедичних словників української мови, виданих за роки сучасної української державності. В таблиці подано перелік спеціалізованих словників, які слугували джерельною базою для аналізу масиву термінів галузі фізичної культури і спорту.

Звертання до цих джерел зумовлене тим, що в наш час саме тлумачні та термінологічні словники служать базою формування та фіксації української термінології галузі фізичної культури та спорту.

Дисертаційне дослідження проводилося трьома етапами:

На I етапі (жовтень 1999 – вересень 2001 року) аналізувалися літературні джерела, що стосуються теми дослідження й збирався фактичний матеріал.

На II етапі (вересень 2001 – вересень 2002 року) систематизувалися та аналізувалися одержані теоретичні дані та фактичний матеріал. Окреслено основні шляхи поповнення та збагачення термінологічної системи галузі, визначено співвідношення національних та інтер-національних термінів.

На III етапі (вересень 2002 – липень 2003 року) на підставі даних, одержаних на I та II етапах, визначені перспективи та тенденції подальшого розвитку, уніфікації та стандартизації термінологічної системи галузі, укладено **“Короткий тлумачний словник термінів галузі фізичної культури та спорту”**, впровадження результатів дослідження в практику діяльності вищих навчальних закладів і в процес перепідготовки викладачів фізичного виховання вищих навчальних закладів західного регіону України, апробація результатів дисертаційного дослідження.

У третьому розділі **“Шляхи поповнення української термінології галузі фізичної культури та спорту”** значну увагу приділено передумовам та особливостям історичного розвитку національної терміносистеми галузі.

Термінологія галузі фізичної культури та спорту сформувалася на базі загальної лексичної системи української мови і належить до її нових лексичних пластів. Спортивна термінологія почала формуватися в кінці XIX століття і остаточно склалася вже за радянської доби, що пояснює значний вплив на неї російської мови. Формування термінологічної системи залежало від багатьох ліпівістичних та позаліпівістичних

чинників. До позалінгвістичних чинників впливу на формування спортивної термінології належить розвиток власне спорту та фізичної культури, а також соціально-культурна та військово-політична ситуація у суспільстві. Протягом віків український народ був роз'єднаний, жив у

Таблиця
Перелік спеціалізованих словників спортивних термінів (1991-2003)

	Назва словника	Укладачі	Місце та рік видання	Тип	Кількість	
					сторінок	термінів
1	Російсько-український словник спортивних термінів	Криштальський О.П., за ред. Паночка М.М.	Львів, 1991	перекладний	85	3500
2	Російсько-український словник з фізичної культури та спорту	Осипчук В.Г., Попеску І.К., Рябенко Е.М.	Львів, 1993	перекладний	312	9000
3	Короткий російсько-український словник з фізичної культури і спорту	Диньовський Д.М.	Київ, 1993	перекладний	20	700
4	Російсько-український фізкультурно-спортивний словник	Волинцев А.Р., Гринь Ю.О., Короп Ю.О., Харчук О.В., за ред. Мацько Л.І.	Київ, 1995	перекладний	138	800
5	Українсько-російсько-англійський словник з фізичної культури і спорту (медико-біологічні аспекти)	Панишко Ю.М.	Львів, 1996	перекладний	94	500
6	Російсько-український словник з фізичної культури і спорту	Чачиленко Л.Г., Довгаль Г.І., Певнийвода Ф.А.	Київ, 1997	перекладний	160	5000
7	Пісмсько-російсько-український словник спортивних термінів	Рожковський Ц.Я.	Вінниця, 1998	перекладний	192	4500
8	Російсько-український словник спеціальних термінів	Білінський Є.В., Дідковський В.А., Запорожанов О.В. за ред. Гречка В.	Київ, 2000	перекладний	68	1200
9	Словник-довідник труднощів перекладу спортивних термінів	Янків І.Т.	Львів, 2000	перекладний	26	1000
10	Глумачний словник термінів і словосполучень з фізичної реабілітації	Мерзлякіна О., Гузій О.	Львів, 2002	глумачний	48	700
11	Українсько-російська, російсько-українська термінологіка спортивних ігор	Осипчук В.Г., Лепків Л.В.	Львів, 2002	перекладний	761	18000
12	Короткий спортивний словник-довідник	Зубалій М.Д., Сіркозюк В.В.	Кам'яно-Подільський, 2003	глумачний	216	350

межах різних держав. Така суспільно-політична ситуація зумовила розвиток української спортивної термінології у двох напрямках – східноукраїнському та західноукраїнському (галицькому) варіантах. У Східній Україні були створені та функціонували терміни, специфічність яких відображають такі приклади: як *плисун*, *пішоходець*, *м'ясець*, *серцевожильна система*, *корегувальна гімнастика*, *ковзанева спізка*, *лижвяні станції*, *перебіг (забіг)*, *виступання двопарне зі стерначем*, *гонові судна*, *трав'яний сокей*, *скраклі*, *зарахувальні змагання*, *безбол*; у Західній Україні – *відбиванка*, *кошиківка*, *ситківка*, *гаківка*, *копаний м'яч*, *лещетарство*, *наколесництво*, *санкарство*, *біжия*, *скічя*, *одягачня*, *мет списом*, *стусан кулею*.

Щодо лінгвістичних чинників впливу на процес формування української спортивної терміносистеми, то вважаємо за доцільне виділити процес формування української мови, вплив інших мов на розвиток української мови загалом та спортивної термінології зокрема, спроби унормування усієї науково-технічної термінології.

У цьому розділі проаналізовано також автентичні терміни у сучасній українській термінології галузі фізичної культури та спорту, визначено основні шляхи творення спортивних термінів з внутрішніх ресурсів української мови.

Вивчивши вибірку автентичних термінів у сучасній українській спортивній термінології, ми виявили, що поміж них найбільшу частину складають іменники 62%, потім дієслова 12%, прикметники 9%, прислівники – 7%, найменшу частину становлять числівники 1%. Відзначаємо, що значну частину, 32% становлять термінологічні сполучення (рис. 1).

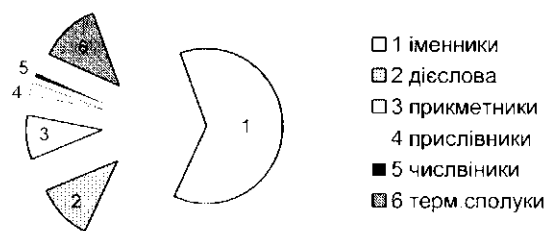

Рис. 1. Співвідношення частин мови в українській термінології галузі фізичної культури та спорту

Із внутрішніх ресурсів мови спортивні терміни створюються, як правило, п'ятьма основними шляхами:

1. Надання наявним словам нових значень (*магазин, обруч, вишка, груша, щит, ланка*).
2. Модифікація, побудова нових термінів за допомогою деривативних афіксів (*тренування, змагання, підстрибування, заявка, переворот, пробіг, забіг, перехід*).
3. Складання основ терміноелементів (*двостерновий, лижоролер, ніззахисник, півпападник, самозахист, самопідготовка*).
4. Утворення термінологічних сполучень (*вільний удар, вільні вправи, баскетбольний кошик, триразовий чемпіон, передавати естафету, стиль гри, штовхання ядра, метання молота, двокроковий лижний хід, тренувальні форми змагальних вправ*).
5. Утворення аббревіатур (*НОК (Національний олімпійський комітет), МОК (Міжнародний олімпійський комітет), ДЮСШ (Дитячо-юнацька спортивна школа), ФФУ (Федерація футболу України)*).

У сучасних умовах розвитку спортивної термінології запозичення як результат інтенсивної взаємодії не лише мов, а й фізичної культури та спорту, виділяють як явище екстра- та інтралінгвістичного плану, під яким розуміють перенесення поняття та слова (словосполуки), яке його називає, в іншомовний соціум, в іншу національну культуру. Тобто мовне запозичення різних видів є результатом процесу запозичення поняття.

Предметом нашого аналізу був "Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові" (Сліпущко О.М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. – К.: Криниця, 1999. – 507 с.).

Метою вивчення цього словника був аналіз співвідношення етимологічного аспекту українських спортивних термінів іншомовного походження. Цей словник налічує понад 6000 слів та словосполук з різних галузей культури, науки, техніки, суспільного життя. Серед них спортивні терміни та терміносполуки становлять 2%.

Потрібно зазначити, що значна частина спортивних термінів іншомовного походження є інтернаціоналізмами. Більше половини термінів походять з англійської та французької мов (рис. 2). Така ситуація зумовлена тим, що Англія та Франція були батьківщиною багатьох видів спорту (футбол, крикет, теніс, більярд та ін.), і їх терміни поширилися разом з детермінованими поняттями.

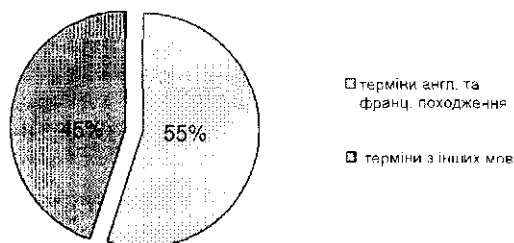

Рис. 2. Співвідношення спортивних термінів англійського та французького походження

На підставі досліджень встановлено, що 42% термінів є за походженням англійські; 13% французькі; 13% грецькі; 4% німецькі; 3% перські; 2% – італійські; 2% – латинські; 2% – голландські; 1,5% – японські; 1,5% – санскрит, терміни з португальської, іспанської, норвезької, шведської, ескімоської, китайської, татарської мов становлять менше ніж 1% з кожної, загалом, вони становлять 7% (рис. 3).

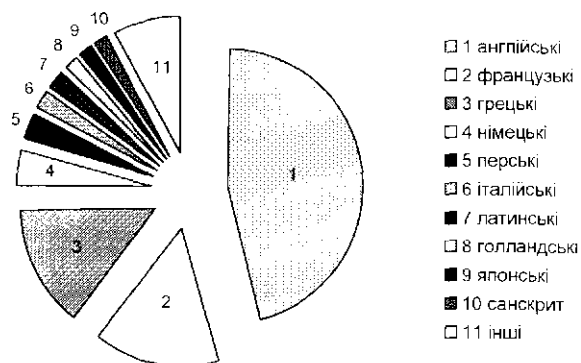

Рис.3. Співвідношення етимологічного аспекту спортивних термінів (на прикладі вибірки з "Глумачного словника чужомовних слів в українській мові" (Сліпушко О.М. – К.: Криця, 1999. – 507 с.)

Проаналізовані терміни чужомовного походження мають різний ступінь асиміляції у терміносистемі галузі фізичної культури та спорту і в українській мові загалом. Такі терміни, як *атлет, баскетбол, велосипед, гімнастика, гол, граната, диск, естафета, етап, клас, крос-клуб, медаль, спорт, стадіон, тренування, тур, туризм, фаворит, фігура, футбол, центр, чемпіон, шахи, шпага, штраф* давно увійшли до української мови, підпорядковуються правилам її граматики, утворюють похідні, входять до словосполук, відповідають нормам її фонетики. Наприклад: *тренування – тренер, тренерський, тренувальність, тренувальний процес, тренувальний зал*:

футбол – аматорський футбол, жіночий футбол, футболіст, футболістка, футбольний, футболка, міні-футбол;

чемпіон – олімпійський чемпіон, чемпіон світу, абсолютний чемпіон, чемпіонат, чемпіонство, чемпіонський;

Встановлено терміни та терміносполуки іноземного походження, запозичені недавно разом з поняттями, які вони називають, і на сучасному етапі асимілюються в українській мові. Саме тому вони мають різні варіанти написання та вимови, зафіксовані у словниках: *тхеквондо = тайквондо = теквондо; тайбокс = тай-бокс; ушу = у-шу; гросмейстер = гросмаістер; кунгфу = кунфу = кун-фу; бейсбол = бейзбол = безбол; трансфер = трансферт; армрестлінг = армверестлінг*. На нашу думку, у термінології з фізичної культури та спорту залишиться найпростіший варіант терміна, який найкраще відповідає законам української мови. З перелічених вище термінів пропонуємо *теквондо, кунфу, тайбокс, безбол, трансфер*. Певна кількість запозичених термінів, здебільшого з англійської мови, має лише один варіант, хоча його вживання порушує вимогу відповідності нормам української мови та милозвучності, наприклад *хет-трик, аутсайдар, крауч, треджен, кетельбан, шорт-трек, хула-хуп*. Такі терміни є важкими для сприйняття й використання на нашу думку термін *хет-трик* треба передавати на письмі *сет-трик*.

У четвертому розділі “Аналіз співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту” описано сферу фіксації термінологічної системи галузі – спеціалізовані словники спортивних термінів. Проаналізовано більше десяти словників спортивних термінів, виданих у період від 1991 до 2003 року (див. табл.). Аналізовані словники містять від 350 до 18000 термінів. Словники за своїм обсягом є невеликими. Їх наклади незначні і тому не можуть задовольнити потреб фахівців галузі. Вони не охоплюють значної частини термінів, здебільшого не подають їхнього тлумачення, а лише переклад, часто використовуючи при цьому російські кальки. Вважаємо, українська термінологія з фізичної культури та спорту не має достатнього лексикографічного відображення, тому на

сучасному етапі актуальною є потреба створення фундаментального тлумачного словника спортивних термінів.

Проаналізовано співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту. Інтернаціональними термінами у галузі фізичної культури та спорту є лексичні одиниці, що збігаються за своїм терміним змістом, беруть свій початок з одного етимологічного джерела і функціонують мінімум у трьох неблизькоспоріднених мовах.

Українська термінологія з фізичної культури та спорту належить до нових шарів лексичної системи мови, тобто відсоток її інтернаціональних термінів є доволі високим. Це підтверджують дослідження М.М. Паночка (1978), Л.Б. Ткачової (1986). Для визначення співвідношення національних та інтернаціональних термінів в сучасній спортивній термінології ми брали вибірку спортивних термінів з Великого тлумачного словника української мови (Уклад. і головний ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінськ: ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с.). Цей словник включає 170.000 слів і словосполук та призначений для широкого загалу читачів. За своєю структурою словник є ресетрово-гніздовим. Мотивація залучення слова у словник зумовлена його фактичним використанням у текстах художньої літератури, науково-популярних виданнях, масових часописах, технічній літературі та усній мові. Окрім того наводиться основна термінологія сучасної науки та техніки. Аналізований словник є єдиним однотомним тлумачним словником української мови.

Етимологічний аспект запозичених термінів визначався наявністю цього терміна в словнику іншомовних слів (Словарь иностранных слов. – 7-е изд., перераб. – М.: Русский язык, 1979. – 624 с.). Проведений аналіз показав, що з 170.000 слів і словосполучень тільки 850 (0,5%) належать до терміносистеми галузі фізичної культури та спорту.

У відібраній групі спортивних термінів 600 є інтернаціональними або запозиченими, що становить 70%, а 250 – автентичними українськими – 30% (рис. 4).

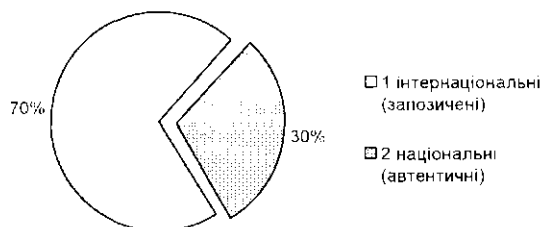

Рис. 4. Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в галузі фізичної культури та спорту

Загалом зазначимо, що в українській термінології з фізичної культури та спорту є значна перевага інтернаціональних та запозичених термінів щодо національних. Кількісне співвідношення становить 70% до 30%. Поповнення основної маси термінів відбувається через пряме запозичення з інших мов чи калькування.

У дисертації проаналізовано шляхи поповнення української термінології галузі фізичної культури та спорту з власних, автентичних джерел та шляхом іншомовних запозичень.

У п'ятому розділі роботи **“Основні тенденції розвитку, стандартизації та уніфікації української термінології галузі фізичної культури та спорту”** описано основні тенденції та перелективи подальшого розвитку термінологічної системи галузі.

Процес уніфікації та стандартизації термінології пов'язаний з існуванням технічних та мовних стандартів, що мають різну природу. Уніфікація передбачає ліквідацію синонімії, яка є небажана в термінології, та уніфікацію значень термінів. Щодо стандартизації, то виділяють лінгвістичні стандарти для терміносистеми загалом та для окремих словотвірних моделей. Процес стандартизації передбачає також визначення оптимальної довжини термінів для відповідної терміносистеми. Результати дослідження показали, що найпоширенішими та найоптимальнішими у спортивній термінології є дво- та трикомпонентні терміни.

На сучасному етапі перед спортивним термінознавством постає проблема формування адекватної термінологічної системи. На нашу думку, основним засобом вирішення цієї проблеми є термінологічне планування. Саме термінологічне планування забезпечує реалізацію концептуальних положень мовного планування у конкретних галузях людської діяльності, у спеціальних підмовах цих галузей. Термінологічне планування – це сукупність методологічних (теоретичних) принципів і методик та сукупність технічних прийомів та організаційних заходів з боку держави, наукових організацій, фахових спортивних інституцій, котрі покликані забезпечити цілеспрямоване вирішення термінологічних проблем галузі.

Ми пропонуємо такі основні напрямки термінологічного планування у галузі фізичної культури та спорту:

- Виділення мовної і спеціальної проблематики термінологічних досліджень і вирішення на цій основі низки організаційних завдань (формування відповідних органів керівництва і координації роботою, вирішення фінансових питань, матеріально-технічне забезпечення).
- Визначення структури терміносистеми і взаємозв'язку між її окремими підсистемами (термінологіями окремих видів спорту).

- Грунтовний аналіз термінології, яка функціонувала на початку ХХ століття на теренах Західної та Східної України, й прийняття на його основі висновку про доцільність і можливість її використання у сучасних умовах.
- Вибір способів передачі запозиченої термінології.

На нашу думку, основними організаційними заходами термінологічного планування у галузі фізичної культури та спорту повинні бути:

- формування лабораторій (груп) термінологів-фахівців та термінологів-лінгвістів на базі Державного науково-дослідного інституту фізичної культури і спорту, вищих навчальних закладів фізкультурного профілю;
- розв'язання питань фінансування та матеріально-технічного забезпечення (комп'ютерна та поліграфічна база, забезпечення термінографічними джерелами, іншою спеціальною літературою);
- розробка планів наукової роботи щодо понятійної та лінгвістичної проблематики;
- проведення наукових конференцій та семінарів з проблем спортивної термінології.

Стандартизація термінологічної системи галузі фізичної культури та спорту повинна мати державно-правовий характер. Потрібно зазначити, що результати лінгвістичної нормалізації можуть мати лише рекомендаційний характер. Фахівець-лінгвіст може визначити лише правильність чи неправильність побудови спортивного терміна, доцільність чи недоцільність його використання. Фахівець галузі фізичної культури та спорту може твердити, чи відображає термін детерміноване ним поняття і наскільки вдалим є його використання. В центрі його уваги є не термін як мовний знак, а саме поняття, на першому плані виступає не системність у термінотворенні, а системність у творенні понять, тобто головним об'єктом є не термінологічна, а понятійна система. Процес успішної нормалізації та стандартизації термінологічної системи галузі фізичної культури та спорту відбуватиметься тільки за умови тісної співпраці фахівців-лінгвістів та фахівців галузі.

ВИСНОВКИ

1. Грунтовний аналіз спеціалізованої літератури з питань термінологічного забезпечення галузі фізичної культури та спорту дає підстави стверджувати, що проблема функціонування й розвитку галузевої термінології залишається однією із актуальних проблем галузі. Зусилля науковців-мовознавців та теоретиків фізичної культури розрізнені й торкаються тільки окремих сторін означеної проблеми: лексико-семасіологічних аспектів термінів, організаційно-методичних аспектів розвитку сучасної спортивної термінології, історико-методологічних засад розвитку української спортивної термінології, специфіки формування української галузевої термінології, специфіки творення та нормування спортивних термінів.

В умовах активного поширення в Україні нових видів рухової активності й всебічного розвитку фізичного виховання і спорту бракує наукових досліджень щодо функціонування та співвідношення національних та інтернаціональних термінів.

2. Аналіз сучасної наукової, науково-методичної, навчальної літератури, спеціалізованих словників з фізичного виховання та спорту, друкованих засобів масової інформації та мовлення українських спортивних теле- та радіо програм; спостереження за розвитком термінологічної сфери галузі дозволяє стверджувати, що до основних сучасних проблем розвитку української термінології галузі фізичної культури та спорту належать як мовознавчі проблеми так і вузько галузеві проблеми.

Поміж мовознавчих – проблема функціонування української мови в спортивному середовищі, проблеми синонімії, вибору способів передачі та транслітерації запозичених термінів. Щодо вузько галузевих проблем – то це недостатня кількість найменувань та накладів відповідних словників і довідників, переважання російськомовної навчальної літератури над україномовною, провадження навчального процесу у більшості галузевих ВНЗ російською мовою, нестача кваліфікованих фахівців-термінознавців, безконтрольне калькування англійських термінів без їх адаптації до норм української мови, низький рівень термінологічної грамотності українських спортивних журналістів, коментаторів, арбітрів; відсутність будь-якої системи стимулювання й підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців фізичної культури з питань фахової термінології.

3. Сучасна термінологія галузі фізичної культури та спорту поповнюється двома шляхами: з внутрішніх ресурсів української мови та запозиченням з інших мов.

З внутрішніх ресурсів української мови терміни створюються такими способами: надання наявним словам нових значень, модифікація, складання основ терміноелементів, утворення термінологічних сполучень, утворення абревіатур. Вважаємо, що найпродуктивнішими у спортивній

термінології є модифікація та утворення термінологічних сполучень. Творення спортивних термінів автентичними засобами в українській мові відбувається відповідно до закономірностей українського термінотворення.

4. Запозичені з інших мов спортивні терміни проникають в українську мову двома шляхами: пофонемним відтворенням оригіналу, тобто створенням фонемної копії-запозичення (*фрістайл, боулінг, пауеліфтинг, крос*) та підстановкою власних морфем, які вимагає оригінал, і створенням морфемної копії – кальки (*water polo – водне поло, corner kick – кутовий удар*).

Результатом інтенсивної інтерференції російської мови щодо української в спортивній термінології у радянський період є надмірні запозичення з російської мови, калькування спортивних термінів для позначення понятійного апарату, запозичення принципів словотвору. Оскільки цей процес був штучним і нав'язувався українській термінології, це призвело до порушень внутрішніх закономірностей розвитку терміносистеми. На сучасному етапі основними мовами-реципієнтами запозичення спортивних термінів є англійська та французька (55%), оскільки терміни поширюються разом з детермінованими ними поняттями.

5. Визначено, що в сучасній українській термінології з фізичної культури та спорту спостерігається значне переважання інтернаціональних та запозичених термінів щодо національних. Кількісне співвідношення склалося 70 % до 30 %. Поповнення основного масиву термінів відбувається через пряме запозичення з інших мов чи калькування. Виявляючи динаміку розвитку співвідношення національних та інтернаціональних термінів галузі, (в порівнянні з результатами досліджень І. Ільницький-Занкович (1939), М.М. Паночко (1978) зазначимо, що частка інтернаціональних та запозичених термінів зростає. Тому помірні тенденції творення термінів автентичними засобами є обґрунтованими та виправданими в подальшому розвитку спортивної термінології.

6. На сучасному етапі перед спортивним термінознавством постає проблема формування адекватної термінологічної системи. На нашу думку, основним засобом вирішення цієї проблеми є термінологічне планування. Вважаємо, що основні організаційні заходи термінологічного планування у галузі фізичної культури та спорту це формування лабораторій (груп) термінологів-фахівців та термінологів-лінгвістів на базі Державного науково-дослідного інституту фізичної культури і спорту, вищих навчальних закладів фізкультурного профілю; розв'язання питань фінансування та матеріально-технічного забезпечення; розробка наукових планів роботи щодо понятійної та лінгвістичної проблематики; проведення наукових конференцій та семінарів з проблем спортивної термінології.

Окреслюючи перспективи подальших досліджень, потрібно зазначити, що уваги науковців потребує сфера функціонування термінів галузі фізичної культури та спорту (спортивна преса, науково-методична література, усне мовлення).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Боровська О.В. Короткий тлумачний словник термінології галузі фізичної культури та спорту. Львів, 2003. – 54 с.
2. Боровська О. До питання про національні та інтернаціональні терміни в українській спортивній терміносистемі // Молода спортивна наука України: Зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. Вип. 5. – Т. 1. – Львів, 2001. – С. 23 – 24.
3. Боровська О. Національні витoki української української термінології з фізичної культури та спорту // Молода спортивна наука України: Зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. Вип. 6. – Т. 1. – Львів, 2002. – С. 8 – 10.
4. Боровська О. Лексикографічне відображення української спортивної термінології в кінці ХХ століття // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Зб. наук. пр. Волни. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк, 2002. – Т. 1. – С. 3 – 5.
5. Боровська О. Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології сфери фізичної культури та спорту // Молода спортивна наука України: Зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. Вип. 7. – Львів, 2003. – Т. 1. – С. 35 – 40.
6. Боровська О. Терміни іншомовного походження в українській термінології галузі фізичної культури та спорту // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання та спорту: Зб. наук. пр. / За ред. С.С. Єрмакова. Харків; Львів, 2003. – №16. – С. 32 – 37.
7. Денисенко С., Боровська О. До питання про теоретичні та практичні засади лексикографічного відображення української спортивної термінології на сучасному етапі // Молода спортивна наука України: Зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. Вип. 5. – Т. 1. – Львів, 2001. – Т. 1. – С. 61 – 63.
8. Боровська О. Автентичні терміни в сучасній українській термінології з фізичної культури та спорту // Вісн. Нац. ун-ту "Львівська політехніка". № 453. Проблеми української термінології. Львів, 2002. – С. 433 – 435.
9. Боровська О. Співвідношення інтернаціонального та національного у перекладі спортивних термінів // Вісн. Сумського держ. ун-ту. Філол. науки. – Суми, 2003. – № 4 (50). – С. 24 – 26.

10. Боровська О. Основні тенденції розвитку української термінології галузі фізичної культури та спорту // V Міжнар. Наук. конф. Фізична культура, спорт та здоров'я: матеріали - Харків, 2003. - С. 8.
11. Боровська О. Словник спортивних термінів як відображення інтернаціональних витоків української спортивної термінології // Сборник науч. трудов по лексикографии. - Гродно, 2002. - С. 129 - 131.

АНОТАЦІЇ

Боровська О.В. Співвідношення національних та інтернаціональних термінів у галузі фізичної культури та спорту. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання та спорту за спеціальністю 24.00.02 – Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. – Львівський державний інститут фізичної культури. Львів, 2003.

Дисертація присвячена проблемі формування термінологічної системи галузі фізичної культури та спорту, визначення співвідношення національних та інтернаціональних термінів у спортивній термінології. Проаналізовано шляхи поповнення термінологічної системи галузі з власних, автентичних джерел та за рахунок іншомовних запозичень. Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту становить відповідно 30% (національні, автентичні) до 70% (інтернаціональні, запозичені). Окреслено подальші тенденції та перспективи розвитку, стандартизації та уніфікації української термінології галузі фізичної культури та спорту.

Метою дослідження було визначити співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту, описати сучасний стан термінологічної системи галузі та окреслити шляхи та перспективи її поповнення та збагачення. Об'єкт дослідження – українська термінологія галузі фізичної культури та спорту. Предмет дослідження – національний та інтернаціональний аспекти в українській термінології галузі фізичної культури та спорту. Наукова новизна одержаних результатів: вперше зроблено комплексний науковий аналіз процесу розвитку та формування української термінології галузі фізичної культури та спорту, визначено основні екстра- та інтралінгвістичні чинники впливу на терміносистему; проаналізовано автентичні та інтернаціональні шляхи творення спортивних термінів;

БІБЛІОГРАФІЯ

Боровська О. Основні тенденції розвитку української термінології галузі фізичної культури та спорту // V Міжнар. Наук. конф. Фізична культура, спорт та здоров'я: матеріали - Харків, 2003. - С. 8.

Боровська О. Словник спортивних термінів як відображення інтернаціональних витоків української спортивної термінології // Сборник науч. трудов по лексикографии. - Гродно, 2002. - С. 129 - 131.

визначено співвідношення національних та інтернаціональних термінів у галузі фізичної культури та спорту.

Ключові слова: галузь фізичної культури та спорту, галузева термінологічна система, термінологічна система галузі фізичної культури та спорту, національні терміни, інтернаціональні терміни, стандартизація.

Боровская О.В. Соотношение национальных и интернациональных терминов в украинской терминологии отрасли физической культуры и спорта. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по физическому воспитанию и спорту по специальности 24.00.02 – Физическая культура, физическое воспитание разных групп населения. – Львовский государственный институт физической культуры, Львов, 2003.

Диссертация посвящена проблеме формирования терминологической системы отрасли физической культуры и спорта, определению соотношения национальных и интернациональных терминов в спортивной терминологии. Проанализированы пути пополнения терминологической системы отрасли из аутентичных источников и за счет иноязычных элементов. Соотношение национальных и интернациональных терминов в украинской терминологии отрасли физической культуры и спорта составляет 30% (национальные, аутентичные) к 70% (интернациональные, иноязычные). Определены тенденции и перспективы развития, стандартизации и унификации украинской терминологии отрасли физической культуры и спорта.

Ключевые слова: отрасль физического воспитания и спорта, отраслевая терминологическая система, терминологическая система отрасли физического воспитания и спорта, национальные термины, интернациональные термины, стандартизация.

Borovs'ka O.V. The correlation of national and international terms in Ukrainian terminology of physical culture and sport field. – Manuscript.

The thesis for candidate degree in physical education and sport searching in specialty 24.00.02 – Physical culture, physical education of different population groups. – L'viv State Institute of physical Culture, L'viv, 2003.

The theses is devoted to the problem of Ukrainian terminology of physical culture and sport field development; determination of national and international terms correlation in sport terminology. The importance of the work lies in the modern Ukrainian terminology of physical culture and sport field research. It

has been analyzed the ways of the field terminological system enrichment from original and international sources. It reveals the mechanisms of the Ukrainian terminological building in the sport terminology, making possible to shape rather objective approach to optimization and standardization of this terminological system and promotes optimal building up of the Ukrainian sporting terminology, taking into consideration the experience of the target language.

The correlation between terms with Ukrainian and foreign origin is accordingly 30% (national) to 70% (international). It has been determined the further tendencies and prospects of Ukrainian terminology of physical culture and sport field development, standardization and normalization.

The aim of the research is to determine the correlation between terms with Ukrainian and international origin, to analyze the present state of terminological system and to describe the ways of its enrichment.

The tasks of the research:

- To analyze the process of development and forming of Ukrainian terminology of physical culture and sport field.
- To analyze the ways of the field terminological system enrichment from original and international sources.
- To determine the correlation between terms with Ukrainian and international origin.
- To define the further tendencies and prospects of Ukrainian terminology of physical culture and sport field development, standardization and unification.

The object of the research is Ukrainian terminology of physical culture and sport field. The subject of the research is national and international aspects in Ukrainian terminology of physical culture and sport field.

Various methods have been used in the research: the main one has been analyzes of scientific literature sources, analytical-descriptive method, comparative, method, systematical approach.

Scientific novelty of the results:

- It has been fulfilled for the first time the complex scientific analyze of the process of development and forming of Ukrainian terminology of physical culture and sport field.
- It has been determined main extra- and intralinguistic factors which influenced the terminological system.
- It has been determined the correlation between terms with Ukrainian and international origin.
- It has been defined the further tendencies and prospects of Ukrainian terminology of physical culture and sport field development, standardization and unification.

The results of the research can be used in the lectures devoted to practical sport terminology problems, in the theory and practice of lexicography, in the process of normalization and standardization of Ukrainian terminology of physical culture and sport field. The realized value of the thesis is compiling of the Explanatory dictionary of physical culture and sport field terms and terms combinations (about 1000 terminological units). It can be used as a means of terminological standardization.

Key words: physical culture and sport field, field terminological system, terminological system of physical culture and sport field, national terms, international terms, standardization.